

Ewa Węclawowicz-Gyurkovich*

orcid.org/0000-0003-3920-445x

Wyburzać czy zachować dla przyszłości

To Demolish or Preserve for Posterity

Słowa kluczowe: dziedzictwo poprzemysłowe, adaptacja do nowych funkcji

Keywords: post-industrial heritage, adaptive reuse

Wprowadzenie

W dobie terytorialnej ekspansji miast, przede wszystkim europejskich, zwiększających wciąż liczbę mieszkańców, w obszarach śródmiejskich pozostają często tereny i budowle poprzemysłowe, związane z decyzjami przenoszenia uciążliwych funkcji poza strefy centrum. Tak było z adaptacją opuszczonych olbrzymich terenów po dawnych portach i dokach w Londynie, Barcelonie, Amsterdamie, Rotterdamie, Hamburgu, Lyonie, i niezliczonych opuszczonych mniejszych i większych zakładach i budowlach poprzemysłowych w wielu miastach Europy. Przemiany funkcjonalne licznych obiektów historycznych, poddawanych procesom adaptacji, są w wielu przypadkach ratunkiem przed wyburzeniem, nierzadko prowadząc do uzyskania nowej atrakcyjnej bryły, posiadającej dodatkowe wartości utrwalone przez zachowanie bądź twórczą interpretację – tradycji i klimatu miejsca, charakterystycznych faktur i materiałów, pamięci zdarzeń, adresowane do współczesnych i przyszłych odbiorców.

Działania w centrum Paryża

W roku 1969 nastąpiło jedno z pierwszych głośnych wyburzeń obiektów nadaremnie chronionych przez historyków i miłośników kultury – rozebrano znajdujące się w centrum Paryża Centralne Hale Targowe, zrealizowane w latach 1854–1912 przez architekta Victora Baltarda na prośbę Napoleona III i Georges’a Eugène’a Haussmanna. Projekt architektoniczny został

Introduction

In a period of the territorial expansion of cities, primarily European ones, whose populations are constantly growing, often feature post-industrial buildings and areas in their city centers, whose presence there is associated with decisions to relocate inconvenient functions outside such areas. Such was the case with the adaptation of large abandoned areas of former ports and docks in London, Barcelona, Amsterdam, Rotterdam, Hamburg, Lyon and countless others plants and post-industrial buildings large and small in many European cities. Functional transformations of numerous historic buildings that are subjected to adaptive reuse are in many cases a form of protecting them from demolition and often lead to a new attractive massing that has additional value that is affixed by preservation or creative interpretation of place-based tradition and climate, distinct textures and materials or memories of events addressed to contemporary and future observers.

Activities in the center of Paris

1969 saw one of the first famous demolitions of buildings that had been protected by historians and culture enthusiasts in vein—the Les Halles of Paris, that were built in the years 1854–1912 by architect Victor Baltard by request of Napoleon III and Georges Eugène Haussmann, were dismantled. Their architectural design was selected in a competition organized in 1846.¹

* prof. dr hab. inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* Prof., D.Sc., Ph.D., Eng., Arch., Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

Cytowanie / Citation: Węclawowicz-Gyurkovich E. To Demolish or Preserve for Posterity. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2020, 62:85–96

Otrzymano / Received: 1.07.2020 • **Zaakceptowano / Accepted:** 9.07.2020

doi: 10.48234/WK62POSTERITY

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Ryc. 1. Paryż, obecna zabudowa na placu po wyburzeniu Hal Baltarda; <http://berger-anziutti.com/>.

Fig. 1. Paris, present-day development at the square after the demolition of Baltard's Les Halles; source: <http://berger-anziutti.com/>.

wyłoniony w konkursie ogłoszonym w roku 1846¹. Założenie, budowane w okresie fascynacji żelazem i szkłem, składało się z 12 pawilonów o żelaznej konstrukcji, przykrytych mansardowymi szklanymi dachami. Autor projektu Victor Baltard jest uznawany za pioniera wykorzystywania elementów metalowych i szklanych w architekturze, a w drugiej połowie XIX stulecia w wielu europejskich miastach powstawały w różnych skalach hale targowe². Zespół w centrum Paryża zrealizowano w miejscu, w którym od XII wieku istniało targowisko. Pawilony rozmieszczono symetrycznie, po 6 z każdej strony. Środkiem biegła główna ulica, a pomiędzy poszczególnymi pawilonami węższe alejki ustawione prostopadłe do głównej ulicy. Każdy z pawilonów miał swoją specjalizację: były więc pawilony handlujące mięsem, rybami, wędlinami, nabiałem, warzywami, owocami. Całość rozplanowano na terenie niemal 10 hektarów, w pobliżu pochodzącego z XVI wieku gotyckiego kościoła św. Eustachego i XVIII-wiecznej giełdy handlowej z wewnętrznym dziedzińcem przykrytym dużą kopułą. Było to miejsce, gdzie codziennie wcześniej rano okoliczni podparyscy ogrodnicy i rolnicy przywozili świeże jarzyny i owoce, także nabiał, mięsa i wędliny, aby mieszkańcy mogli się w nie zaopatrzyć. Znajdowały się tam także liczne bary, tawerny, niewielkie restauracyjki i kawiarnie, czynne od bardzo wczesnych godzin porannych, w których powracający z nocnych lokali i klubów paryżanie mogli pożywić się słynną zupą cebulową bądź innymi tradycyjnymi potrawami. O skali założenia może świadczyć liczba 700 tragarzy, którzy tam pracowali każdego dnia³.

Zlokalizowane w centrum miasta hale cieszyły się dużą popularnością, były opisywane przez pisarzy (Emil Zola nazwał je „brzuchem Paryża”⁴), pokazywane w filmach fabularnych. Niestety, postanowiono je wyburzyć ze względów sanitarnych. Nie pomogły protesty grupy intelektualistów, miłośników tradycji i historii miasta, którzy do ostatnich dni zawieszali w opuszczonych halach transparenty. Decyzja o likwidacji hal zapadła już w roku 1962 – nocne dowozy towarów blokowały wąskie uliczki centrum miasta, a za-

The layout, built during a period of fascination with iron and glass, included 12 pavilions with iron structures, covered with glass Mansard roofs. The author of the design, Victor Baltard, is considered to be a pioneer in the use of metal and glass elements in architecture, and many market halls of varying sizes were built in large European cities in the second half of the nineteenth century.² The complex in the center of Paris was built on a site where a marketplace had existed since the twelfth century. The pavilions were laid out symmetrically, with six on either side. A main street ran through the center, with narrow avenues located between the halls laid perpendicularly to the main street. Each pavilion had its own specialization: there were pavilions that offered meats, fishes, cured meats, dairy products, vegetables and fruits. The entire complex was planned on a site of almost 10 ha, close to the sixteenth-century Gothic Church of St. Eustace and the eighteenth-century trade exchange with an interior courtyard covered by a large dome. It was a place where gardeners and farmers from around Paris brought fresh vegetables and fruits, as well as dairy, meat and cured meats to sell, so that the city's residents could buy them. It also included numerous bars, taverns, small restaurants and cafes which were open from very early hours, and where Parisians could dine on famous onion soup or other traditional foods after returning from night-time establishments and clubs. The scale of the layout can easily be imagined by accounting for the fact that there were as many as 700 bearers who worked there every day.³

The Les Halles, located in the center of the city, were quite popular and were mentioned by writers (Emil Zola called them the „belly of Paris”),⁴ and were depicted in films. Unfortunately, it was decided that they need to be demolished due to sanitation-related concerns. Protests by intellectuals and enthusiasts of the tradition and history of the city who hanged signs in the abandoned halls, were to no avail. The decision to demolish the halls was made already in 1962—the nightly goods shipments had been blocking the city center's narrow streets and the smell of rotting vegetables and fruits, combined with the large numbers of rats, made citizens' life difficult. On the night between March the 4 and 5 1969, the marketplace was relocated outside Paris: to the south, to Rungis, and to the north, to the la Villette district. As many as 20 thousand people and 1.5 thousand trucks participated in the relocation.⁵ The meticulous, light iron and glass pavilions designed by Baltard disappeared from the center of Paris.⁶ Only two nineteenth-century structures survived.

The demolition of the Parisian Les Halles was met with considerable criticism voiced by conservation communities and Paris history enthusiasts. Regret soon followed.⁷ Successive competition entries and projects on the site of the space of the former halls often featured sentimental references to the pavilions of Baltard's buildings or metal and glass elements that were similar in atmosphere to the architecture of the middle of the nineteenth century.

pach gnijących warzyw i owoców, a także duże ilości szczurów utrudniały życie mieszkańcom. W nocy z 4 na 5 marca 1969 przeniesiono targowisko poza Paryż: na południe do Rungis i na północ do dzielnicy la Villette. W transporcie uczestniczyło 20 tys. ludzi i 1,5 tys. ciężarówek⁵. Projektowane przez Baltarda koronkowe, lekkie, żelazno-szklane pawilony zniknęły z centrum Paryża⁶. Ocalały tylko dwie XIX-wieczne konstrukcje.

Wyburzenie Centralnych Hal Paryskich spotkało się ze znaczną krytyką środowisk konserwatorskich oraz miłośników historii Paryża. Bardzo szybko zaczęto tego żałować⁷. W kolejnych pracach konkursowych oraz realizacjach na przestrzeni pozostałej po wyburzeniu hal niejednokrotnie pojawiały się sentymentalne wspomnienia pawilonów hal baltardowskich lub chociażby elementy metalowe i szklane przypominające nastrojem architekturę połowy XIX wieku. Jedną z pierwszych realizacji na przestrzeni Des Halles było otwarte we wrześniu 1979 nowe centrum handlowe⁸. Umieszczenie go na czterech kondygnacjach pod ziemią świadczyło o zmianie podejścia do eksponowania rzeczy najcenniejszych dla historii Paryża i tego miejsca – gotyckiego kościoła św. Eustachego. Cztery kondygnacje nowego centrum handlowego opadały przezroczystymi szklanymi arkadami do wnętrza, gdzie na najniższej z nich utworzono otwarty plac. Szklane formy na metalowej konstrukcji zdawały się nawiązywać do słynnego londyńskiego Pałacu Kryształowego z roku 1851. Należał on do najświetniejszych osiągnięć architektonicznych okresu, w którym powstały paryskie Hale Targowe. Dalej na placu, nazwanym „Przestrzenia Baltarda”, zaproponowano ogrody i zieleń z elementami metalowych ram i arkad, wyraźnie nawiązujących do XIX-wiecznych konstrukcji metalowych. Realizacja ta przetrwała niecałe 30 lat. Kolejny konkurs na zagospodarowanie tej przestrzeni publicznej w centrum miasta ogłoszono w roku 2008. Przebudowa całego założenia autorstwa Patricka Bergera i Jacques’a Anzuttiego została ukończona w 2016⁹. Tym razem architektura jest skromna, prosta, niemal minimalistyczna, ale metalowa konstrukcja jest wyraźnie, niemal demonstracyjnie wyeksponowana. Wielu mieszkańców miasta wciąż żałuje wyburzenia hal.

Dworzec kolejowy d’Orsay, wybudowany w ciągu dwóch lat z okazji Wystawy Światowej w roku 1900, niemal cudem uratowano od wyburzenia, adaptując wnętrza na popularne dziś muzeum prezentujące sztukę XIX i XX wieku¹⁰. Dworzec d’Orsay, zaprojektowany przez Victora Laloux po roku 1897, został zamknięty w 1939, kiedy zlikwidowano dalekobieżne linie w kierunku Nantes, Bordeaux i Tuluzy ze względu na wydłużone pociągi elektryczne niemieszczące się na istniejących peronach¹¹. Przed wyburzeniem obiekt uratowało wpisanie go w roku 1978 na listę zabytków. Nowy dworzec, otwarty w 1900, usytuowano w centrum miasta tuż nad lewym brzegiem Sekwany, pomiędzy Luvrem i pałacem Legii Honorowej, niedaleko stacji metra Solférino. Prestiżowa lokalizacja wymusiła na projektancie stylistyczne dostosowanie do innych

One of the first projects in the space of Les Halles was a new shopping center that was opened in September 1979.⁸ Its location on four underground stories was a sign of a change in the approach to exposing the things that were the most precious to the history of Paris and the site itself—the Gothic Church of St. Eustace. The four stories of the new shopping center descended via transparent glass arcades into the interior, where an open square was built on the lowest level. The glass forms, supported by a metal structure, appeared to reference the famous London Crystal Palace of 1851. It was one of the most famous architectural achievements of the period of the construction of the Les Halles. Gardens and greenery accompanied by elements of metal frames and arcades, clearly referencing the nineteenth-century metal structures, were proposed on the square, called „The Space of Baltard.”

The project survived close to thirty years. The next competition for the development of this central public space was organized in 2008. The redevelopment of the entire layout as designed by Patrick Berger and Jacques Anzutti was completed in 2016.⁹ This time, the architecture was modest, simple, almost minimal, but the metal structure was clearly, almost ostentatiously exposed. Many of the city’s residents still regret the demolition of Les Halles.

The d’Orsay train station, built over the course of two years for the World’s Fair in 1900, was almost miraculously saved from demolition by adapting its interiors into a now-popular museum that exhibits nineteenth- and twentieth-century art.¹⁰ The d’Orsay train station, designed by Victor Laloux after 1897, was closed in 1939, when long-distance railway lines in the direction of Nantes, Bordeaux and Toulouse were liquidated due to the introduction of longer electrical trains that could not fit into the existing platforms.¹¹ The building was saved from demolition by inscribing it into the monuments register in 1978. The new train station, opened in 1900, was located in the center of the city in close proximity to the left bank of the Seine, between the Louvre and the Palais de la Légion d’Honneur, near the Solférino metro station. The prestigious location required the designer to stylistically adapt the building to the surroundings of this elegant district. The train station stood out not only because of its elegant interior design, but also such technical novelties like personal and baggage lifts and an electrical installation. After the train station closed in 1939, the building housed the Renault–Barrault theatre, and the spaces of the Drouot auction house; the building was also a part of the stage for many movies.¹²

The decision to adapt the building into a museum of French art from the period between 1848 and 1918 was made in 1977 by president François Mitterrand, who formally opened the museum on December 1, 1986. The building is visited by close to 4 million tourists every year, who are attracted not only by furniture and applied art, but also by sculptures and paintings,

obiektów eleganckiej dzielnicy miasta. Dworzec wyróżniał się nie tylko eleganckim wystrojem wnętrza, lecz także takimi nowinkami technicznymi, jak windy osobowe i bagażowe oraz sieć elektryczna. Po zamknięciu dworca w roku 1939 w budynku mieścił się Teatr Renault-Barrault, sale domu aukcyjnego Drouot; obiekt był też tłem wielu filmów¹².

Decyzję o przeznaczeniu budowli na muzeum sztuki francuskiej z lat 1848–1918 podjął w roku 1977 ówczesny prezydent Francji François Mitterrand, który uroczystie otworzył muzeum 1 grudnia 1986. Obiekt odwiedzany jest rocznie przez prawie 4 miliony turystów, których oprócz mebli i przedmiotów sztuki użytkowej przyciągają rzeźby i malarstwo, głównie dzieła impresjonistów i postimpresjonistów francuskich. Muzeum zachowało charakter budowanej ze szkła i stali autentycznej hali dworcowej ze szklanym kolebkowym dachem. Po bokach zorganizowano galerie dostępne z różnych kondygnacji. W obszerny parter, dzieląc przestrzeń na mniejsze pomieszczenia, wprowadzono ciężkie, wykończone płytami wapienia ściany, kojarzące się raczej z atmosferą monumentalnej architektury Egiptu niż finezją stalowo-szklanej estetyki drugiej połowy XIX wieku. Zachowano oryginalne żeliwne filary oraz stiuki na ścianach o stylistyce art déco. Żeliwna konstrukcja budynku została ukryta pod kamiennymi fasadami. Dużą atrakcją stanowią dwa zachowane dekoracyjne zegary, które pasażerom tego klasycysto-secesyjnego dworca miały przypominać o czasie odjazdu pociągów. Jeden zegar umieszczono na olbrzymiej szklanej ścianie holu głównego, a drugi w muzealnej kawiarni Café des Hauteurs¹³. W całej kompozycji – mimo jej dużej skali – dominuje niezwykle szacunek do zabytku i pragnienie pozostawienia wrażenia i charakteru budowli przemysłowej.

Przykłady realizacji z innych miast europejskich

W strukturach miast europejskich możemy znaleźć obiekty poprzemysłowe, które od lat siedemdziesiątych XX wieku są nieużytkowane i zostały zaadaptowane na inne funkcje. Najczęściej były to obiekty pochodzące z drugiej połowy lub końca XIX wieku bądź z pierwszych lat XX stulecia¹⁴. Powszechnie znane są dawne elektrownie z Londynu czy Madrytu, które przez szwajcarskich architektów Jacques'a Herzoga i Pierre'a de Meuron zostały przekształcane w nowe muzea. Należy do nich londyńskie muzeum Tate Gallery of Modern Art, otwarte w roku 1999 na południowym brzegu Tamizy, umiejscowione w dawnej potężnej elektrowni Bankside Power Station, zbudowanej z klinkierowej cegły w latach 1947–1963 w stylu modernizmu i art déco¹⁵. W lutym 2008 oddano dla publiczności zlokalizowane w sercu Madrytu nowe Centrum Sztuki Współczesnej Caixa Forum, które także zostało usytuowane w dawnej elektrowni, Mediodia, pochodzącej z roku 1899¹⁶. Architekci pisali w 2002: „Zajmowanie się istniejącymi budowlami jest dla nas ekscytujące, ponieważ nałożone na taki projekt ograniczenia wymagają

primarily the works of the French Impressionists and Post-impressionists. The museum maintained the character of an authentic glass and steel train station hall with a glass barrel roof. Galleries accessible from different stories were organized on the sides.

Heavy walls finished with limestone panels were placed on the ground floor, dividing it into smaller spaces. The panels bring to mind the atmosphere of Egypt's monumental architecture rather than the fineness of the steel-and-glass aesthetics of the second half of the nineteenth century. Original wrought iron columns and art deco style stuccos were preserved. The wrought iron structure of the building was hidden underneath stone facades. Two ornamental clocks are a considerable attraction. They were to remind the train passengers of this Classicist and Secessionist train station of train departure times. One clock was placed on the enormous glass wall of the main hall, while the second in the museum's Café des Hauteurs.¹³ The entire composition—despite its large scale—is predominated by extraordinary respect towards the monument and the need to retain the impression and character of an industrial building.

Examples of projects from other European cities

The structures of European cities often feature post-industrial buildings that have not been in use since the 1970s and have been adapted to other uses. These buildings were typically built in the second half or towards the end of the nineteenth century, or the early years of the twentieth century.¹⁴ The former power plants of London or Madrid that were converted into new museums by Swiss architects Jacques Herzog and Pierre de Meuron are widely known. They include the Tate Gallery of Modern Art, opened in 1999 on the southern bank of the Thames, located in the towering building of the former Bankside Power Station, built from clinker brick in the years 1947–1963 in the style of Modernism and art deco.¹⁵ In February 2008, the new CaixaForum Madrid was opened, a new center of contemporary art, likewise located in a former power plant, Mediodia, from 1899.¹⁶

In 2002, its architects wrote that working with existing buildings was exciting for them because the constraints placed on such buildings require various sorts of creativity and that this matter would become increasingly important in European cities as times goes on.¹⁷ Another spectacular and widely-known example is the adaptation of Vienna's nineteenth-century gasometer buildings into housing and service buildings from 1995. Four famous European architects were invited to take part in the project: Jean Nouvel, the Coop Himmelb(l)au studio, and Manfred Wehdorn and Wilhelm Holzbauer. In 2000–2011, Richard Rogers adapted a former bullfighting arena located in Barcelona into an extensive cultural and service center. At present, we can encounter such projects in every larger European

różnego rodzaju kreatywności. W przyszłości będzie to coraz ważniejsza kwestia w europejskich miastach”¹⁷. Spektakularnym, powszechnie znanym przykładem jest opracowywana od roku 1995 adaptacja pochodzących z końca XIX wieku wiedeńskich zbiorników gazu na funkcje mieszkalne i usługowe. Do prac tych zostało zaproszonych czterech znanych europejskich architektów: Jean Nouvel, zespół Coop Himmelb(l)au oraz Manfred Wehdorn i Wilhelm Holzbauer. Z kolei w Barcelonie Richard Rogers w latach 2000–2011 zaadaptował dawną arenę do corridy na obszerne centrum kulturalno-usługowe.

Obecnie w każdym większym mieście europejskim możemy zetknąć się z takimi działaniami. Prześledźmy kilka z nich, których autorami są znani współcześni architekci.

Adaptacje obiektów w Niemczech i Danii

Konceptę przebicia zastanej formy przecinającą całość galerią – mostem przedstawił Günter Domenig w adaptacji na Centrum Dokumentacji Partii Nazistowskiej Rally Grounds w południowej części Norymbergi, w dużej mierze zrealizowanej przez nazistów kongresowej hali przygotowanej dla 50 tys. osób¹⁸. Gigantyczna, niewykończona budowla na byłym terenie zjazdów partyjnych NSDAP do dziś pozostaje dowodem manii wielkości nazistowskiego reżimu. Założenie planowane było na terenie 11 km². W roku 2001 śmiałymi decyzjami z pogranicza dekonstrukcji Domenig zrealizował w północnym fragmencie olbrzymiej bryły Centrum Dokumentacji Partii Nazistowskiej. Zastana ciężka bryła została przebita jakby włócznią – wąskim wydłużonym korytarzem zbudowanym z lekkich, zawieszonych w przestrzeni metalowych i szklanych drobnych kształtów. Wynięta zdecydowanie poza ramy istniejącej budowli nowa struktura wyraźnie rozrywa poprzednią strukturę, zaskakując obserwatora filigranowością zderzoną z surową potężną masą istniejącego obiektu. Można ten dodany przez Domenig element traktować jak delikatną dekorację architektoniczną. Odważna decyzja architekta jest świadectwem czasów, w których współczesna ingerencja miała miejsce. Po kilkudziesięciu latach od zakończenia II wojny światowej w wielu europejskich krajach możemy spotkać wznieszone przez Niemców betonowe budowle militarne, które intrygują współczesnych.

29 czerwca 2017 duński następca tronu książę Fryderyk Chrystian otworzył nowe muzeum w Danii na zachodnim wybrzeżu Półwyspu Jutlandzkiego. Zostało ono usytuowane w jednym z największych, nigdy niedokończonych pohitlerowskich bunkrów Tirpitz, niedaleko Blåvand. Podczas II wojny światowej Niemcy zbudowali stanowiska dla baterii artyleryjskich Wału Atlantyckiego, który liczył łącznie 3862 km i ciągnął się od Norwegii, poprzez Francję do Hiszpanii i wzdłuż Oceanu Atlantyckiego. Realizację bunkra Tirpitz, o powierzchni 700 m², który miał stać się najwięk-

city. Let us trace some of those whose authors include well-known contemporary architects.

Adaptations of buildings in Germany and Denmark

A concept of piercing the extant form with a bridge-like gallery was presented by Günter Domenig in the adaptation of the Nazi Party Rally Grounds Documentation Center in southern Nurnberg, a congress hall for 50 thousand people largely built by the Nazis.¹⁸ The gigantic, unfinished building on the former rally grounds of the NSDAP still remains a testament to the Nazi regime’s superiority complex. The layout was planned on an area of 11 km².

In 2001, Domenig’s bold decisions bordering on deconstruction resulted in the construction of the enormous massing of the Nazi Party Documentation Center. The heavy extant massing was pierced as if by a spear—a narrow, elongated corridor comprised of light, small shapes of metal and glass suspended in space. Considerably extended beyond the framework of the existing building, the new structure clearly disrupts the extant mass, surprising observers with its lightness, contrasted with the raw, enormous mass of the old building. We can also treat the element added by Domenig as a delicate architectural ornament. The architect’s bold decision is a testament to the times in which the contemporary intervention took place. After several decades since the end of the Second World War, we can find concrete military buildings erected by Nazi Germans that continue to intrigue contemporaries.

On June 29, 2017, the Danish heir to the throne Crown Prince Frederik Christian opened a new museum in Denmark on the western coast of the Jutland Peninsula. It was sited in one of the largest unfinished Nazi bunkers near Blåvand—Tirpitz. During the Second World War, the Nazis built artillery batteries for the Atlantic Wall, which had a combined length of 3862 km and stretched from Norway, through France, to Spain and along the Atlantic Ocean. The construction of the Tirpitz bunker, with a floor area of 700 m², which was to be the largest of over 200 other bunkers located in this part of the Jutland Peninsula, began in August 1944. The completion of the construction was planned for the end of autumn 1945.

There were plans to place 111 one-ton cannons that were to defend the port city of Esbjerg. Construction ceased in May 1945. The ruins of the project remained on the sandy seaside dunes for over 70 years, useless. A museum inside the Tirpitz bunker was designed by the well-known Danish design studio called Bjarke Ingels Group. It presents not only the history of the Second World War, but also that of the western coast of the Jutland Peninsula. The story of the tragedy of the Second World War was presented through the personal fates of families and seven soldiers who fought the Germans here. The museum also has the world’s largest collection of amber.¹⁹

Ryc. 2, 3, 4. Tirpitz Muzeum Morza w Danii w dawnym pohitlerowskim bunkrze; architektura.muratorplus.pl/galeria-muzeum-tirpitz-w-danii,7948/4500/43742/.

Fig. 2, 3, 4. Tirpitz Danish Maritime Museum in a former Nazi bunker; source: architektura.muratorplus.pl/galeria-muzeum-tirpitz-w-danii,7948/4500/43742/.

szym z 200 innych bunkrów zlokalizowanych w tej części Półwyspu Jutlandzkiego, hitlerowcy rozpoczęli w sierpniu 1944. Zakończenie budowy przewidywano na koniec jesieni roku 1945. Planowano umieścić tam 111 tonowych dział, które miały bronić portowego miasta Esbjerg. Od realizacji odstąpiono w maju 1945. Na piaszczystych nadmorskich wydmach pozostały ruiny inwestycji, bezużyteczne przez blisko 70 lat. Muzeum w bunkrze Tirpitz zaprojektował znany duński zespół architektów Bjarke Ingels Group. Zaprezentowano w nim nie tylko historię II wojny światowej, lecz także historię zachodniego wybrzeża Półwyspu Jutlandzkiego. Opowieść o tragedii II wojny przedstawiono poprzez osobiste losy rodzin siedmiu żołnierzy, którzy walczyli tu z niemieckim wrogiem. W muzeum zgromadzono też największą na świecie kolekcję bursztynu¹⁹. Obiekt został ukryty pod ziemią w pofałdowanym terenie wydm, oddalonych nieco od wybrzeża. W widoku z lotu ptaka biegnące w czterech kierunkach pod kątem prostym ścieżki, prowadzące do centralnego placu przy głównym wejściu, mogą kojarzyć się z motywem hitlerowskiej swastyki o znacznie wydłużonych ramionach. Placyk w centrum został otoczony z wszystkich stron przezroczystymi szklanymi ścianami. Otaczające go bryły wypiętrzają się tutaj, opadając na zewnątrz jednospadowymi dachami. Szklane ściany o różnych kształtach spotykamy również wewnątrz muzeum. Gładkie metalowe powierzchnie ścian, posadzek, duże tafle przezroczystego szkła kontrastują z chropowatymi fragmentami betonowych ścian korytarzy i komór niedokończonego bunkra. Ciekawie we wnętrzach rozwiązano sztuczne oświetlenie, wprowadzając liniowe pasy światła na dole, przy krawędziach posadzek i ścian, albo na górze, tuż przy sufitach. Półmrok oraz zaskakujące poszarpane duże fragmenty nieuporządkowanych ruin stojących tu od 70 lat potęgują tajemnicę miejsca. Wyraźnie widać, które ściany i bryły wewnętrzne są nowe – gładkie, a które były pospiesznie wznoszone przez Niemców.

The building was hidden underground in the undulating terrain of the dunes, located a slight distance away from the coast. From a birds-eye view, the paths that perpendicularly intersect at the central square near the main entrance can bring to mind the motif of the Nazi swastika with slightly elongated arms. The square in the center was surrounded on all sides by glass walls. The surrounding massings extrude here, while descending outwards via shed roofs. Glass walls with different shapes can also be encountered inside the museum. The smooth metal surfaces of the walls, floor surfaces and large panes of translucent glass contrast with coarsely textured fragments of the concrete walls and chambers of the unfinished bunker.

Artificial lighting was designed in an interesting way here, by introducing linear strips of light either near the edges of floor surfaces and walls or overhead, near the ceilings. The dark interiors and surprising, jagged fragments of unstructured ruins that have stood at the site for 70 years magnify the mystery of the place. It can be clearly seen which walls and masses are new—as they are smooth—and which were erected by the Germans.

Slightly earlier, in the years 2008–2013, the same Danish studio designed the Danish Maritime Museum in Helsingør, a city located 40 km to the north of Copenhagen, along the Sound.²⁰ This museum has

Nieco wcześniej, bo w latach 2008–2013, ta sama duńska pracownia architektoniczna zaprojektowała Narodowe Muzeum Morskie Danii w Helsingør, miejsce położonym 40 km na północ od Kopenhagi, nad Cieśniną Sund²⁰. I to muzeum zostało zlokalizowane 7 m pod ziemią w liczącym 60 lat betonowym doku, w którym kiedyś budowano statki. Żelbetowe ściany doku mają po 1,5 m grubości, a posadzka 2,5 m. Architekci przyjęli takie rozwiązanie ze względu na lokalizację muzeum, oddalonego o 10 km od słynnego zamku Kronborg, który został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W tym zamku rozgrywała się akcja *Hamleta*, jednej z najbardziej znanych sztuk Williama Szekspira, a architekci podjęli decyzję o ucieczce z bryłą w dół do doku portowego, aby nie przysłaniała w dalekich widokach sylwetki słynnej warowni. Bjarke Ingels pisał: „z szacunku dla zamku Hamleta muzeum musiało pozostać całkowicie pod ziemią, ale jednocześnie przyciągnąć turystów – stąd konieczność znalezienia przyciągającego gości ciekawą architekturą, uwydatniającą ekspozycję leżącą kilka metrów pod poziomem morza”²¹. W poziomie terenu pozostała tylko zygzakowata linia trzech metalowych dwupoziomowych mostów z otwartymi do góry, usytuowanymi pomiędzy nimi przestrzeniami dziedzińców.

Budynek Roku 2019 w Holandii

Niewielkie holenderskie miasto Tilburg położone jest na południu kraju, w prowincji Brabancja Północna. Liczące niewiele ponad 200 tys. mieszkańców, jest szóstym co do wielkości miastem Holandii. W XV wieku wybudowano tu zamek, który dzisiaj już nie istnieje, ponieważ w XVIII wieku został przekształcony w zakład przemysłowy. Od XVI stulecia miasto stało się głównym ośrodkiem włókiennictwa w kraju. Z końcem XIX wieku produkowano tu tkaniny, a w okolicy pracowało w tym okresie aż 145 wiatraków²².

W tym uroczym miasteczku budynek dawnej hali lokomotyw, powstałej w roku 1932, a obecnie zaadaptowanej na bibliotekę miejską LocHal, otrzymał zaszczytny tytuł Budynku Świata Roku 2019, ogłoszony w grudniu 2019 podczas Światowego Festiwalu Architektury. Obiekt, usytuowany tuż przy dworcu kolejowym, na rzucie prostokąta o wymiarach 90 x 60 m i wysokości 15 m, został przystosowany do nowej funkcji przez pracownię Civic Architects przy współpracy z Braaksma & Roos Architectenbureau, natomiast wnętrza zaprojektował znany holenderski zespół Mecanoo²³. Przyznanie prestiżowego tytułu obiektowi, który jest adaptacją do nowych funkcji opuszczonej wielkiej hali lokomotyw, stanowi dowód na to, jak istotne dla mieszkańców europejskich miast są istniejące w nich dawne budowle, znane i akceptowane przez wszystkich obywateli. Interesujące jest poszukiwanie i odkrywanie miejsc charakterystycznych, godnych zapamiętania, a jednocześnie wyróżniających się odrębnością kulturową i historyczną. Realizacja przeznaczona do wyburzenia została uratowana przez zmianę funkcji i teraz będzie służyć mieszkańcom, ludziom młodym i star-

likewise been placed 7 m underground in a 60 year old concrete dock that was once used to build ships. The reinforced concrete walls of the dock have a thickness of 1.5 m, while its floor is 2.5 m thick. The architects adopted this solution due to the location of the museum at a distance of 10 km from Kronborg castle, which was inscribed onto the UNESCO World Heritage Sites List.

This castle is where *Hamlet* takes place, one of William Shakespeare's most famous plays, and the architects decided to place the museum in a port dock so as not to obscure the outline of the famous fortress in distant views. Bjarke Ingels wrote: „out of respect for Hamlet's Castle we needed to remain completely invisible and underground—but to be able to attract visitors we needed a strong public presence.”²¹ Only a zigzagging line of three two-level metal bridges with courtyards between them can be seen from ground-level.

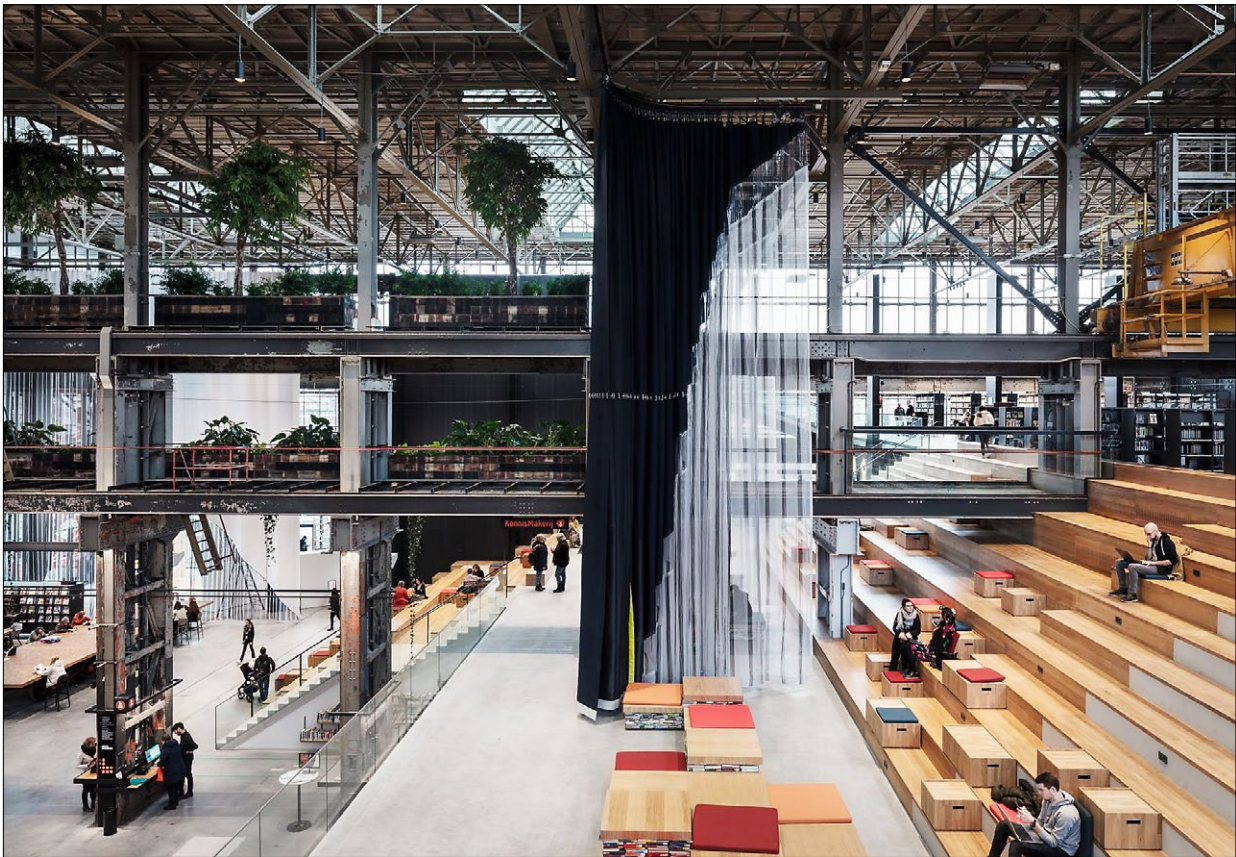
The 2019 Building of the Year in the Netherlands

The small Dutch city of Tilburg is located in the south of the country, in the North Brabant Province. With 200 thousand residents, it is the sixth-largest city in the Netherlands. In the fifteenth century, a castle was built here but was converted into an industrial complex and thus no longer exists as such. Since the sixteenth century, the city has become the country's major textile industry center. Textiles were produced here towards the end of the nineteenth century and as many as 145 windmills operated here.²²

The building of a former locomotive hall, built in this city in 1932 and converted into the LocHal city library, received the title of World Building of the Year 2019, conferred in December 2019 during the World Architecture Festival. The building, located near a train station, has a rectangular floor plan that is 90 x 60 m and has a height of 15 m. It was adapted to its new form of use by Civic Architects in cooperation with Braaksma & Roos Architectenbureau, while its interiors were designed by the famous Dutch team Mecanoo.²³

Giving such a prestigious title to a building that is an adaptive reuse project of a large abandoned locomotive hall proves just how important old buildings are to the residents of European cities. The pursuit and discovery of distinct places that are worthy of remembering and that stand out through their cultural and historical separateness is highly interesting. The building, which had been scheduled for demolition, was saved by changing its use and can now serve residents, both young and old, who remember the industrial development of the city years prior. The library can also be a place of rest and relaxation, a place for meetings, as well as the intellectual development of residents of all ages.

The structure of the glazed hall, incorporating reinforced concrete and steel, was preserved and exposed almost provocatively in the new library. Structural elements were painted in strong colors: grey and navy blue are dominant, broken up in places by bright orange. It

Ryc. 5, 6, 7, 8. Loc-Hal – publiczna biblioteka w Tilburgu w Holandii w dawnej hali lokomotyw; swiatbibliotek.pl/lochall-biblioteka-publiczna-w-tilburgu-de-bibliotheek-lochal/.

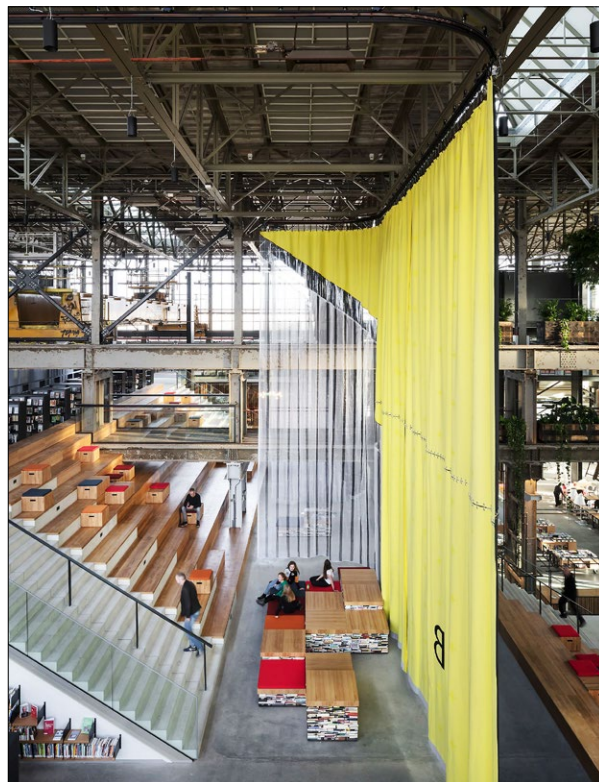
Fig. 5, 6, 7, 8. Loc-Hal—a public library in Tilburg, the Netherlands, in a former locomotive hall; source: swiatbibliotek.pl/lochall-biblioteka-publiczna-w-tilburgu-de-bibliotheek-lochal/.

szym, pamiętającym przemysłowy rozwój miejscowości przed wieloma laty. Biblioteka może być także miejscem wypoczynku i rekreacji, miejscem spotkań, a także rozwoju intelektualnego osób w każdym wieku.

Żelbetowo-metalowa konstrukcja przeszklonej hali przemysłowej pozostała i niemal prowokacyjnie w nowej bibliotece została wyeksponowana. Elementy konstrukcyjne pomalowano na mocne kolory: przeważa szary, granat, rozbity nieraz ostrym pomarańczowym kolorem. Istotne było wyniesienie z parteru hali wszystkich technicznych elementów. Duża wysokość wnętrza pozwoliła na wprowadzenie podziału fragmentów wnętrza na kilka poziomów. Stosowanie antresol i półpoziomów zmienia skalę wnętrza. Nagrodzono projekt za zaproponowaną elastyczność aranżacji przestrzeni. Podział obszernego wnętrza na poszczególne działy może być kształtowany nie tylko przez wprowadzone olbrzymie kotary materiałowe, lecz także poprzez przesuwanie olbrzymich, przeznaczonych do czytania stołów, które są ruchome, ponieważ zostały zamocowane na podwoziach pociągu i można je przesuwać po zachowanych w posadzce szynach²⁴. Najważniejsze wydaje się wprowadzenie dużych, białych, jednobiegowych schodów, bardzo szerokich i wysokich, wykończonych w dużej części jasnym drewnem – to one przeznaczone są dla czytelników, stanowiąc wygodne siedziska wyposażone dodatkowo w drewniane nieduże sześciany, na których także można przysiąść albo położyć książki, jak na niewielkim stoliku. Biel schodów odcina się świeżością od przemysłowego wnętrza. Książki dostępne są na lekkich, metalowych, ciemnoszarych regałach. W innym fragmencie biblioteki na metalowych belkach, częściowo istniejących lub dodanych w górnych poziomach, przewidziano indywidualne miejsca do pracy naukowej, a dalej zieleń pnącą się przez kilka kondygnacji. Na parterze utworzono ażurowo wydzielone pomieszczenia przypominające księgarnie, sklepy, składy książek, także wydzielono miejsca na warsztaty. Ustawiono tam stoły dla czytelników, zaprojektowano część wystawienniczą i kawiarnię, co razem przypomina duży plac miejski. Nie zapomniano także o najmłodszych, wykorzystując motywy charakterystyczne dla Efteling – położonego w pobliżu Tilburga bajkowego parku rozrywki dla dzieci. Biblioteka jest ogromna, przewidziano 1000 miejsc siedzących. W obiekcie zlo-

was important to remove all technical objects from the hall's ground floor. The significant height of the interiors allowed the introduction of divisions into several levels. The application of mezzanines and half-levels altered the interior's scale. The design was awarded for the proposed flexibility of interior arrangement. The division of the spacious interior into different sections can be shaped not only by enormous textile curtains, but also by moving large reading tables, which are mobile, as they are fitted to the undersides of train cars and can be moved along rails that remain in the floor.²⁴

The introduction of large, white, single-run stairs that are very wide and tall and largely finished with bright wood appears to be of key significance here—they are intended for readers and form comfortable seating further equipped with small cubes that can be sat on or where books can be placed as if on a small table. The whiteness of the tables cuts off with its freshness from the industrial interior. Books can be taken from light, dark-grey metal bookstands. Individual places for study and academic work were arranged in a different fragment of the library, on metal beams, partially existing or added in upper levels, in addition to greenery that climbs across several stories. On the upper floor there are spaces separated by openwork partitions that resemble bookstores, shops, book storage spaces and workshop areas.

These feature tables for readers and an exhibition area and cafe, all of which resembles a large city square. Young visitors have not been left out, as the area employs motifs from Efteling—a theme park for children located near Tilburg. The library is enormous, with 1000 seats. The building also includes a local knowl-

kalizowano również regionalne centrum wiedzy i ekspertyz dla kultury i sztuki oraz przestrzenie co-workingowe²⁵. Całości towarzyszy 6 olbrzymich sterowanych elektrycznie tkanin, poprawiających akustykę wnętrza. Zmiękcza one poprzemysłową przestrzeń, a poprzez swoją wielką skalę są dobrze widoczne. Największa z nich ma 15 m wysokości, a ukośne ścięcie osiąga 50 m długości. Tkaniny są w ostrych kolorach żółci i bieli, a fragmentami są przezroczyste. Niektóre są ścięte po przekątnej do trójkątów, inne przez półprzezroczystość przepuszczają do wnętrza więcej światła. Projektanci zapewnili użytkownikom dobre doświetlenie – pozostawiono szerokie świetliki w dachu, a także olbrzymie przeszklenia w ścianach zewnętrznych. Wprowadzanie ekranów materiałowych w budynkach publicznych, zwłaszcza w tak dużej skali, nie jest częste, ale tutaj wyraźnie nawiązuje do tradycji miasta, które przez wiele lat było holenderską stolicą przemysłu włókienniczego.

Krótkie podsumowanie

Przemiany funkcjonalne obiektów historycznych poddawanych procesom adaptacji są w wielu przypadkach ratunkiem przed wyburzeniem, a dla wyrafinowanego twórcy pretekstem do uzyskania niepowtarzalnej i niekonwencjonalnej bryły. Historyczne miasta rozwijają się i są poddawane coraz większym przekształceniom. Zmieniają się także potrzeby mieszkańców. Europejczycy niejako genetycznie obciążeni są historią. Współczesny niemiecki filozof Hans Georg Gadamer uważa, że sztuka nowoczesna, przeciwstawiając się tradycyjnej, właśnie z niej czerpie impulsy do rozwoju: „nasze codzienne życie jest ustawicznym kroczeniem przez równoczesność teraźniejszości i przeszłości”²⁶. W działaniach twórczych wielu awangardowych współczesnych architektów obserwujemy poszukiwanie interpretacji historii i tradycji miejsca. Zawsze istotny staje się dialog z kontekstem przestrzeni otaczających. Wszyscy zdajemy sobie sprawę, że obiekty, które przetrwały, stanowią autentyczną wartościową substancję i powinniśmy je chronić dla przyszłych pokoleń. Ogłoszenie poprzemysłowego budynku w Tilburgu w Holandii, przeznaczonego do wyburzenia, a zaadaptowanego na bibliotekę, Budynkiem Świata Roku 2019 jest dowodem na to, jak ważny jest to dziś problem europejskich miast.

edge and expert center on culture and art and spaces for co-working.²⁵ All this is accompanied by six large electrically controlled curtains that improve the acoustics of the interior. They soften the post-industrial space and are easily visible due to their scale. The largest of these is 15 m high, and its diagonal cut is 50 m long. These textiles are yellow and white in color, with transparent fragments. Some are cut diagonally to resemble triangles, while others let in more light through transparent elements. The designers also provided users with good illumination—broad rooftop skylights were retained, as well as large glazed surfaces in the external walls. The introduction of material screens in public buildings, particularly of such scale, is not common, but here it clearly references the tradition of the city which was the capital of the Dutch textiles industry for many years.

Short summary

The functional transformation of historic buildings that are subjected to adaptive reuse are in many cases a form of saving them from demolition, and to the refined artist, a pretext to obtain a unique and unconventional massing. Historic cities continue to develop and are subjected to increasingly major transformations. The needs of residents change as well. Europeans are burdened by history in an almost genetic manner. The contemporary German philosopher Hans Georg Gadamer believes that modern art, by standing in opposition to traditional art, draws impulse for its development from it, claiming that our everyday life is a constant walk through the simultaneity of the present and the past.²⁶ In the creative efforts of numerous contemporary avant-garde architects there is an observable pursuit of interpretations of the history and tradition of the place. The dialogue with the context of surrounding spaces becomes ever-significant. We are all aware that buildings that have survived are an authentic and valuable substance and we must protect them for future generations. Proclaiming a post-industrial building located in Tilburg, the Netherlands, that had been slated for demolition and was instead adapted into a library, as the World Building of the Year 2019, is proof of just how important this problem is to European cities.

Bibliografia / References

Opracowania / Secondary sources

Dietzfelbinger Eckart, *Fascination and Terror, Documentation Centre Nazi Party Rally Grounds Nuremberg*, Nuremberg 2006, s. 16–23.
Gadamer Hans Georg, *Aktualność piękna*, Warszawa 1993.
Gyurkovich Mateusz, *22@Barcelona – Miasto Cywiliza-*

cji Wiedzy, „Czasopismo Techniczne” 2012, nr 4-A, s. 25–56.

Janicka-Świerguła Katarzyna, *The belly of Budapest – the hungarian central market hall from the end of the 19th century against the backdrop of selected european objects with this function*, „Technical Transactions” 2019, vol. 12, s. 31–44.

- Jodidio Philip, *Architecture Now! 6*, Hongkong–Köln–London–Los Angeles–Madrid–Paris–Tokyo 2009, s. 232–239.
- Lemoine Barbara, *Les Halles de Paris*, L'Equerre, Paris 1980 (passim).
- Levene Richard C., Márques Cecilia Fernando, *Towards an improbable architecture*, Madrid 1998, s. 36–47.
- Márques Cecilia Fernando, Levene Richard C., *Herzog & de Meuron 1998–2002 The Nature of Artifice*, Madrid 2002.
- Peltason Ruth, Ong-Yan Grace, *Architect – The Pritzker Prize Laureates in Their Own Words*, London 2010, s. 120–123.
- Stettner-Stefańska Barbara, *Paryż po polsku*, Warszawa 2001.
- Węclawowicz-Gyurkovich Ewa, *Architektura najnowsza w historycznym środowisku miast europejskich*, Kraków 2013, s. 17–54.
- Wowrzeczka Bogusław, Jagiełło Marzanna, *Churches from former factories – conversions and controversies*, „Technical Transactions” 2019, vol. 11, s. 99–120.
- Zola Emil, *Brzuch Paryża*, tłum. Nina Gubrynowicz, Warszawa 1957.
- Źródła elektroniczne / Electronic sources**
- architektura.muratorplus.pl/projekty/forum-des-halles_232.html.
- architektura.muratorplus.pl/technika/muzeum-tirpitz-w-danii_7948.html.
- lazurowy przewodnik.pl/muzeum-orsay/.
- mojaniderlandia.pl/czytelnia/tilburg-urokliwe-miasteczko-z-historia-i-holenderska-stolica-wlokiennictwa-3497.html.
- swiatbibliotek.pl/lochal-biblioteka-publiczna-w-tilburgu-de-bibliotheek-lochal/.
- vivelacuisine.pl/artukul/312-hale.
- www.architektura.info/index.php/architektura/polska_i_swiat/narodowe_muzeum_morza_w_danii.
- www.architekturaibiznes.pl/lochal,1719.html.
- www.sbp.pl/artukul/?cid=21959&prev=1.

- ¹ vivelacuisine.pl/artukul/312-hale (dostęp: 20 VI 2020).
- ² K. Janicka-Świerguła, *The belly of Budapest – the hungarian central market hall from the end of the 19th century against the backdrop of selected european objects with this function*, „Technical Transactions” 2019, vol. 12, s. 31–43.
- ³ B. Lemoine, *Les Halles de Paris*, Paris 1980, passim.
- ⁴ E. Zola, *Brzuch Paryża*, tłum. N. Gubrynowicz, Warszawa 1957.
- ⁵ vivelacuisine.pl/artukul/312-hale (dostęp: 15 V 2020).
- ⁶ Tylko dwa z 12 pawilonów ocalały: jeden przeniesiono do Nogent-sur-Marne, drugi sprzedano do Jokohamy w Japonii.
- ⁷ Przez kolejne lata pojawiały się projekty znanych architektów, które nie zawsze dosłownie, ale najczęściej intelektualnie nawiązywały do epoki fascynacji metalem i szkłem, z którego pochodziła architektura hal Baltarda. Dla Paryża to ważne zlokalizowane w centrum miejsce. Pod ziemią znajduje się jeden z największych w Europie dworzec pięciu linii metra i szybkiej linii regionalnej RER – Châtelet – Les Halles.
- ⁸ Autorzy projektu: arch. Claude Vasconi i Georges Penrecach, centrum handlowe zajmowało powierzchnię 40 tys. m², otaczając z czterech stron centralnie usytuowaną wolną przestrzeń na najniższej kondygnacji.
- ⁹ architektura.muratorplus.pl/projekty/forum-des-halles_232.html (dostęp: 15 V 2020).
- ¹⁰ Autorzy adaptacji ACT: Renard Bardon, Pierre Colboc i Jean Paul Philippon, druga ekipa pracowała pod kierunkiem Gae Aulenti.
- ¹¹ B. Stettner-Stefańska, *Paryż po polsku*, Warszawa 2001.
- ¹² lazurowy.przewodnik.pl/muzeum-orsay/ (dostęp: 15 V 2020).
- ¹³ Ibidem.
- ¹⁴ Spotykamy nawet obiekty sakralne różnych wyznań, lokowane w opuszczonych zakładach przemysłowych; zob. B. Wowrzeczka, M. Jagiełło, *Churches from former factories-conversions and controversies*, „Technical Transactions” 2019, vol. 11, s. 99–120.
- ¹⁵ R.C. Levene, F. Márques Cecilia, *Towards an improbable architecture*, Madrid 1998, s. 36–47; zob. także: R. Peltason, G. Ong-Yan, *Architect – The Pritzker Prize Laureates in Their Own Words*, London 2010, s. 120–123.
- ¹⁶ Ph. Jodidio, *Architecture Now!6*, Hongkong–Köln–London–Los Angeles–Madrid–Paris–Tokyo 2009, s. 232–239.
- ¹⁷ F. Márques Cecilia, R. Levene (red.), *Herzog & de Meuron 1998–2002 – the Nature of Artifice*, Madrid 2002, s. 51.
- ¹⁸ E. Dietzfelbinger, *Fascination and Terror, Documentation Centre Nazi Party Rally Grounds Nuremberg*, Nuremberg 2006, s. 16–23.
- ¹⁹ www.architektura.muratorplus.pl/technika/muzeum-tirpitz-w-danii_7948.html (dostęp: 15 V 2020).
- ²⁰ Realizacja znalazła się wśród 5 finalistów Nagrody im. Miesa van der Rohe w 2015.
- ²¹ www.architektura.info/index.php/architektura/polska_i_swiat/narodowe_muzeum_morza_w_danii (dostęp: 20 V 2020).
- ²² Archeolodzy znaleźli tutaj ślady osadnictwa sprzed 9000 lat p.n.e., natomiast pierwsze wzmianki w kronikach pochodzą z VIII w. n.e. Warte uwagi jest neoklasycyści kościół z neogotyckim wnętrzem i zachowanymi na zewnątrz dwiema gotyckimi wieżami. Interującym obiektem jest także XIX-wieczny ratusz; zob. mojaniderlandia.pl/czytelnia/tilburg-urokliwe-miasteczko-z-historia-i-holenderska-stolica-wlokiennictwa-3497.html (dostęp: 18 VI 2020).
- ²³ Projekt był opracowywany w latach 2015–2018, a realizacja trwała od 2017; zob. architekturaibiznes.pl/lochal,1719.html (dostęp: 21 VI 2020).
- ²⁴ swiatbibliotek.pl/lochal-biblioteka-publiczna-w-tilburgu-de-bibliotheek-lochal (dostęp: 20 VI 2020).
- ²⁵ www.sbp.pl/artukul/?cid=21959&prev=1 (dostęp: 20 VI 2020).
- ²⁶ H.G. Gadamer, *Aktualność piękna*, Warszawa 1993, s. 12.

Streszczenie

Funkcjonalne adaptacje wielu historycznych budowli w miastach europejskich stają się ratunkiem przed ich likwidacją i wyburzeniem, proponując równocześnie atrakcyjne nowoczesne rozwiązania. Miasta charakteryzują różnorodność, nakładanie się przez wieki kolejnych form, kształtów i stylistyk. Istotne staje się także zachowanie odrębności kulturowej, co sprawia, że każde z miast posiada niepowtarzalną atmosferę i odmienną tożsamość. Obiekty, które przetrwały kilkadziesiąt lat, stanowią autentyczną substancję, którą z pewnością należy zachować i chronić dla przyszłych pokoleń. Centra miast, a także pojedyncze, często poprzemysłowe obiekty ulegają przekształceniom dla potrzeb dzisiejszych mieszkańców. W artykule przedstawiono kilka przykładów takich działań z Danii i Holandii autorstwa znanych współczesnych architektów. Omówiono również przykład Centralnych Hal Paryskich, które wyburzono ze względów sanitarnych i natychmiast tego żałowano, ale dzięki temu inne XIX- i XX-wieczne obiekty w Europie zostały uratowane poprzez adaptację do nowych funkcji.

Abstract

The functional adaptation of many historical buildings in European cities is becoming a form of saving them from liquidation and demolition, proposing attractive, modern solutions. Cities are characterized by diversity, the layering of successive forms, shapes and styles over the ages. It becomes essential to preserve cultural separateness, which causes each city to have a unique atmosphere and a different identity. Buildings that have survived several decades constitute an authentic substance, which must surely be preserved and protected for posterity. City centers, as well as individual and often post-industrial buildings, undergo adaptation to the needs of modern-day residents. This paper presents a number of examples of such projects from Denmark and the Netherlands by well-known contemporary architects. The case of Paris's Les Halles, which had been demolished because of sanitary considerations, a decision that was quickly regretted, allowed other nineteenth- and twentieth-century buildings in Europe to be saved via adaptive reuse.